Ročník III. Číslo 15.

OBZOR NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ

Časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým.

Orgán Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a Vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko.

(Vychází s podporou České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze.)

Úkoly bank cedulových.

Podstatný znak bank cedulových, kterým liší se od bank ostatních, jimiž v nejširším slova smyslu rozumíme podniky většího rozsahu, zprostředkování úvěru obstarávající, spočívá v onom druhu passivních obchodů bankovních, jímž jest vydávání bankovek, tedy poukázek banky na sebe samu, na okrouhlé sumy znějících a v drahém kovu na viděnou splatných. Tato emisní činnost bank cedulových jest tak významna a ve směru národohospodářském tak důležita, že všechny ostatní passivní obchody bank cedulových, jako bývá přijímání zúročitelných deposit, obstarávání platů pomocí kont girových a j., mají jen význam podřízený. Funkce bankovky jest však podstatně dvojí. Především ona, jež dává bankovce povahu pouhého surogátu drahého kovu, který jest zákonným měřidlem a platidlem; jest to ona funkce, při které banka, jakožto vydatelka bankovky, zaujímá právní postavení dlužnice, tedy zejména tehdy, vyměňuje-li drahý kov za své bankovky, v nichž slibuje hodnotu na požádání opět v drahém kovu vyplatiti. Druhá funkce bankovky jest však ona, kde bankovka není pouhým surogátem, nýbrž současně i doplňkem kovových peněz, kdy banka bankovky vydávající zaujímá právní postavení věřitelky, tedy z pravidla tehdy, kdy v bankovkách poskytuje krátkodobé zápůjčky, jež jí v týchž bankovkách po čase musí býti zpět splaceny.

Podle této dvojí funkce bankovek rozeznávati lze též dvojí hlavní úkol bank cedulových, úkol měnně politický a úkol úvěrně politický.

V oboru měnné politiky vysvítá důležitost banky cedulové ve funkci bankovky jakožto surogátu peněz. Zde ovšem třeba činiti důležitý rozdíl mezi státy s měnou upravenou, na kovovém podkladě spočívající, a mezi státy s měnou porušenou a penězi papírovými. Pouze v prvních státech měnně politický úkol banky cedulové jest rázu normálního. Nastává pak při nepříznivé mezinárodní bilanci platební. Klesá-li vývoz a stoupá-li přívoz, aneb je-li země u cizích věřitelů příliš zadlužena a nucena značné sumy úroků pravidelně do ciziny odváděti, vzniká v neprospěch země domácí passivní saldo, jež musí býti vyrovnáno. Vyrovnání to děje se pravidelně cizími směnkami (devisami), po nichž v střediskách obchodu čilá jest poptávka a jež tvoří předmět obchodů bursovních. Při nepříznivé mezinárodní bilanci poptávka po devisách převyšuje ovšem jich nabídku, cena jejich tudíž stoupá a jeví se v stoupajícím jich kursu v podobě ažia. Tam, kde měnný podklad obou v mezinárodním obchodním styku se nalézajících států jest týž, dnes tedy zejména zlato, může kurs směnečný stoupati jen až do oné výše, kdy místo kupování a zasílání devis vyplatilo by se přímé zasílání drahého kovu, kdy tedy ažio devis dostouplo by výše nákladů dopravních, pojistných a eventuálně ražebných. Tu nastala by živá poptávka po zlatě, jež by plynulo ze země do ciziny. Avšak trvalý a značný odliv zlata měl by pro celý národohospodářský stav země, zvláště pak pro měnné její poměry, nejvýš nepříznivé účinky v zápětí. Drahý kov mizel by z oběhu a na cedulovou banku, u níž chován jest hlavní kontingent všeho domácího zlata jakožto kovový základ vydaných bankovek, činěny byly by ve směru tom rostoucí nároky, takže by na konec banka nucena byla výměnu bankovek svých za drahý kov zastaviti a tento obdržel by proti bankovkám ažio. Měna zlatá stala by se tím ve skutečnosti papírovou.

A právě tu jest pilným úkolem banky cedulové těmto důsledkům pokud možno zabrániti. Jakmile při kursu směnek na cizích místech splatných nastane porušení parity a vzniklé ažio nejeví se býti jen účinkem přechodné spekulace bursovní, nýbrž důsledkem nepříznivé

mezinárodní platební bilance, jest povinností banky cedulové k zjevu tomuto hned zprvu zaujati patřičné stanovisko. A to především a hlavně zvýšením diskontní míry úrokové. Neboť všeobecný útok na drahý kov v bance chovaný nemůže se díti leč výměnou za směnitelné bankovky, tyto bankovky v napjaté době mohou se dostati do oběhu však jen prostředkem bankou poskytnutého úvěru ve formě diskontu směnek neb zástav na cenné papíry. Pochod bude tedy ten, že obecenstvo bude u banky eskontovati směnky a lombardovati cenné papíry, nikoliv však za normálním účelem nabytí produktivného úvěru, nýbrž aby ty bankovky ihned vyměňovalo za drahý kov a jím vyrovnávalo mezinárodní své závazky. Zvýšením diskontní míry úrokové a tudíž zdražením úvěru stěží se do valné míry tento pokus o vylákání pokladu bankovního a nebezpečí odplývání zlata ze země se oddaluje. Ovšem — a na to by nemělo býti zapomínáno zejména ve státech, jež porušenou měnu svou teprve upravují — jest správná diskontní politika cedulové banky významu jen relativného a přechodného. Ona může s úspěchem zabrániti odtoku drahého kovu ze sklepů bankovních do ciziny jen tenkráte, když nepříznivá platební bilance není zjevem trvalým a chronickým. Klesá-li však vývoz do ciziny trvale bez naděje na reakci, která v stoupání kursů směnečných sama sebou jest obsažena, poskytujíc domácím výrobcům v ažiu účinnou prémii na vývoz a účinkujíc tak sama sebou na jeho opětné povznesení, aneb vzrůstá-li zadlužení v cizině, při němž ovšem ažio podobného samočinného korrektivu v sobě nechová, pak ani nejdůležitější diskontní politika cedulové banky nezabrání, aby kovový poklad se netenčil, zlato naproti bankovkám nedostalo ažio, tyto aby nebyly prohlášeny nesměnitelnými a osud kovové měny aby nebyl zpečetěn.

Tento měnopolitický úkol má banka cedulová ovšem jen ve státě s měnou spořádanou. Tam, kde jako na příklad u nás před zákony valutními z roku 1892, kovový podklad měnný, tehdy stříbro, rokem 1879 zastavením ražby jeho na účet soukromníků na dobro byl opuštěn, značné množství peněz papírových (i se salinkami 412 milionů zlatých) v oběhu roztroušeno a důsledkem toho nesměnitelnost i nucený oběh bankovek dekretovány, kde tedy původní rakouská měna stříbrná de facto stala se měnou papírovou, o tomto měnně politickém úkolu banky cedulové nemůže býti řeči. Tu již ažio na drahý kov samo sebou jest a jen přísná nesměnitelnost bankovek zbraňuje, aby kovový poklad banky rázem nebyl vyčerpán. Na tom ničeho nemění zjev, že i při neupravené valutě u nás koncem let sedmdesátých ažio na stříbro zmizelo. Tento v měnných dějinách zajímavý úkaz způsoben byl dvěma vzájemně se podporujícími příčinami. Jednak byla tehdejší naše třeba neuspořádaná měna následkem příznivější mezinárodní platební bilance a upevněnějšího úvěru státního skutečně povznesena, z druhé strany však cena stříbra, jež sloužilo rakouské měně za podklad, počala v této době v poměru ku zlatu rychle klesati. Obě tyto okolnosti odstranily ažio stříbra, ba po zastavení soukromé ražby při pokračující depreciaci stříbra poskytly dokonce stříbrnému zlatníku, jenž se stal stejně jako papír měnou úvěrní od kovového podkladu odloučenou, vyšší hodnotu, než mělo neražené stříbro stejné váhy, avšak naproti zlatu, jakožto jedinému dnešnímu mezinárodnímu měřidlu a platidlu, ažio rakouské papírové měny ovšem nezmizelo, nýbrž dle mezinárodních poměrů tržebních a státoúvěrních oscilovalo dále.

Teprve zákony z r. 1892 v zásadě zavedena byla v Rakousku měna korunová na zlatém podkladě tím způsobem, že jednotkou měnnou stanovena jak známo zlatá koruna v paritě 0·85 zlatého marku neb 1·05 zlatého franku, čímž stoupání rakouské měny přes tuto výši ovšem zamezeno, ale klesání jejímu nezabráněno, a sice až do té doby nikoliv, dokud v cestě směnitelnosti bankovek zlato nevejde v nerušený oběh. Pak teprve náprava měny ve skutečnosti bude dovršena. Ale právě k tomuto účelu prostřednictví cedulové banky jest nezbytné. Neboť ke skutečnému napravení porušené měny jest se strany státu třeba jistých operací a finančních obětí. Především nutno splatiti nezúročný dluh v papírových penězích a tyto vzíti z oběhu a zničiti. To státi se musí ovšem kovem za základ měny vzatým, nutno tudíž opatřiti právě tolik zlata, nehledě k stříbrným zlatníkům a měně drobné, kolik obíhá peněz papírových, zúročnou zápůjčkou. Poněvadž však neděje se tak najednou, nýbrž z důvodů finančních i obchodních zlato se opatřuje postupně, nelze zlato po částech zaopatřené místo státovek dáti do oběhu, pokud ještě nějaká část státovek obíhá. Neboť majíc dosud ažio, ihned by opět z oběhu zmizelo, a nutno je proto prozatím uschovati. A zde nastává úkol cedulové banky. Stát uloží u ní opatřené zlato, banka vydá mu na obnos tohoto zlata své bankovky (event. u nás též stříbrné zlatníky), jež stát dá v oběh, vzav z tohoto stejnou sumu svých státovek. Tak množství obíhajících platidel se nezvětší, ale kdežto státovky z oběhu vzaté cirkulovaly jakožto pouhý papír úvěrní, jsou nyní bankovky na jich místě přišlé založeny skutečným drahým kovem. Teprve když tímto postupem všechny státovky z oběhu jsou vzaty a na jich místě obíhají bankovky založené, možno dekretovati jich směnitelnost za drahý kov a úprava měny jest dokonána.

Další úkol v tomto přechodném stadiu připadá bance cedulové v tom směru, že jest ona

povinna zlato za své bankovky v zákonné měnné relaci po srážce ražebného kupovati (u nás 1 kilo ryzího zlata za 3276 K). Toto ustanovení má praktický účinek tehdy, když obzvláště příznivá mezinárodní platební bilance a utvrzený úvěr státní utváří tak příznivý kurs směnečný, že při vyrovnání požadavků domácích pro cizince jest prospěšno posílati drahý kov, jenž naproti papírové měně jeví v tomto ovšem řídkém případě (v Rakousku 1892 a zase 1896) tendenci disažia. Tu stává se cedulová banka sama sebou sběratelkou drahého kovu, jejž jinak stát s větší neb menší obětí musí na zahraničném trhu opatřovati.

To jsou ve stručnosti asi úkoly, jež bance cedulové příslušejí se zřetelem zejména k našim poměrům v oboru politiky měnné. (Dokončení.)

Dr. *C. Horáček.*

Ročník III. Číslo 16.

OBZOR NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ

Časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým.

Orgán Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a Vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko.

(Vychází s podporou České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze.)

Úkoly bank cedulových.

(Dokončení.)

Ještě důležitější však jest úkol banky cedulové na poli politiky úvěrní. Tam bankovka fungovala jen jakožto zástupkyně drahého kovu co platidla a měnidla, na tento svůj kovový podklad pevně byla vázána, jsouc jaksi jeho stálým stínem. Zde však bankovka odtrhuje se od tohoto svého základu, žije životem vlastním, na pokladu kovovém nezávislým a vykonává svou národohospodářsky oplodňující funkci úvěrovou. Pokud by banka cedulová množství vydaných bankovek nesměla rozšířiti nad úhradu kovovou, měla by snad vážný význam pro mechanism směnný a platební, ale onoho důležitého poslání pro výrobu statků, jaké dnes vykonává úvěr, by postrádala. Teprve bankovky vydávané přes úhradu kovovou, nekryté tedy kovově, nýbrž pouze bankovně, dodávají bance cedulové tuto významnou funkci. Neboť tato bankovní úhrada zakládá se hlavně ve dvou aktivních obchodech bankovních: eskontu směnek a lombardu cenných papírů, a právě tyto dva druhy obchodů, zejména pak první z nich, na poměry hospodářské celé země mají vliv rozhodující. Bylo by třeba obšírně vylíčiti, jaký význam přidělen jest úvěru ve výrobě i oběhu statků v hospodářství moderním, jež nikoliv neprávem zove se též hospodářstvím úvěrním, aby vliv banky cedulové ve směru tomto s dostatek byl oceněn. Neboť — a to jest právě bod nejdůležitější — banka cedulová není, jako ostatní tak zvané peněžní ústavy, pouhou zprostředkovatelkou úvěru, pouhým nástrojem mezi kapitalisty úvěr nabízejícími a podnikateli, úvěr vyhledávajícími, nýbrž ona jest do valné míry tvořitelkou úvěru sama. Jiná banka v napjatých dobách, postrádajíc kapitálů k uložení nabízených, nemůže sama vyhověti stoupajícím potřebám úvěr hledajících. Toho u banky cedulové není. Vyrábějíc bankovky přes úhradu kovovou, jest takořka suverenní vládkyní v říši úvěrní a může ukojiti úvěrní potřebu i v dobách nejnaléhavějších a nejkritičtějších. Ale právě tato svrchovaná moc v úvěrnictví ukládá bance cedulové v tomto směru i vážnou zodpovědnost a tam právě nutno spatřovati její úkoly úvěrně politické.

Úkoly ty lišiti lze ve dvou směrech: jednak bankovně technickém, jednak národohospodářském. Základní otázkou prvého druhu jest ona, v jakém poměru číselném má býti množství bankovek drahým kovem uhražených k bankovkám neuhraženým. Zajímavější spor ve směru tom bojován byl v letech čtyřicátých v Anglii pod praporem tak zvané školy kurenční. Tato viděla příčinu častých krisí tržebních a kolísání cen zboží v přílišném rozmnožení prostředků platebních. Vycházejíc pak z pochybené premise, že prostředky platebními jsou jedině kovové peníze a obíhající bankovky a že množství těchto stojí vždy v obráceném poměru k cenám ostatního zboží, žádala, aby dovolené množství vydaných bankovek bylo číselně obmezeno. Škola tato nabyla v praxi vítězství a aktou Peelovou z roku 1844 bylo při bance anglické množství bankovek kovem neuhražených maximální číslicí kontingentováno. Ačkoliv theorie ona, zapomínajíc ještě na jiné surogáty prostředků oběžných i na moment rychlosti jich obíhání, theoreticky správného základu postrádá a mechanická zásada určitého kontingentu jak u banky anglické (třikráte) tak i u rakouské banky národní, po způsobu oné r. 1862 podobným kontingentem 200 milionů zlatých obmezené, právě v dobách kritických musila býti protržena, není přec pochybnosti, že již z bankovně opatrnostních důvodů nelze bankovky kovem nehražené rozmnožovati do nekonečna. Ovšem ale doporučuje se zde jistá zásada pružnosti, vyhovující právě tak v dobách podnikatelské ochablosti jako v dobách spekulačního napjetí. Nejlépe osvědčuje se tu v praxi

zajisté kontinentní zásada úhrady třetinové (u rak.-uherské banky dvoupětinové), obmezené jistým číselným kontingentem, nikoliv však nepřekročitelným, nýbrž jen daňově stíženým. Zásada tato jak u říšské banky německé tak i u rakousko-uherské banky, kdež bankovky, kontingent 200 milionů zlatých převyšující, podrobeny jsou 5% dani ve prospěch obou polovicí říše, sloužící ovšem především k umoření bankovní pohledávky za státem, působí v praxi velmi prospěšně.

Ale významnější ještě jest úvěrní úkol banky cedulové ve směru národohospodářském. Jako již pověděno bylo, že banka cedulová jest posledním pramenem všeho úvěru, tak jest ona také nejvyšší jeho řiditelkou a opatrovatelkou. Diskontní míra úroková cedulové banky, tedy cena, za kterou lze na směnky první jakosti u cedulové banky úvěru dosíci, jest heslem a popudem ke všemu hospodářskému podnikání a jednání, a jest naopak opět pravým obrazem a tlakoměrem celé hospodářské situace v zemi. Ona dává tón celému zemskému úvěrnictví a určuje láci neb drahotu úvěru od prvních finančních ústavů až do poslední záložny raiffeisenovské. Ale tím větší také jest zde banky cedulové zodpovědnost. Její povinností jest vésti a nikoliv býti vedenu, ona má vycítiti celou hospodářskou situaci a v dobách hospodářské depresse snížením míry diskontní ochablou podnikavost uměle burcovati, v dobách horečné spekulace zvýšením této míry přepjatou a nezdravou podnikavost mírniti. Tento důležitý úkol banky cedulové v oboru úvěrnictví jest nejen rázu repressivního, kdy trpké následky krisí hospodářských vyžádaly si již svých často nevinných obětí, nýbrž, a to hlavně, rázu preventivního, ba přímo výchovného. Moudrá politika diskontní má míti jakýs ráz hygienický, ona má zdaleka již blížící se krisi zabrániti, ba má se starati, aby ani poslední příčiny krisí nastati nemohly. Tu jest ovšem povinností správy banky cedulové státi jaksi na rozhledně celého hospodářského života a bedlivě pozorovati, nestahuje-li se kdes na dálném obzoru kritická bouře, nesoucí zhoubu ve svém klíně. A tento úkol banky cedulové pro rozvoj a klidný běh celého národohospodářského celku určité země i každého jejího jednotlivce jest zajisté nejvyšší a přímo nedocenitelný.

Tím naznačeny jsou přední úkoly bank cedulových. Pěstují ovšem banky cedulové ještě jiná četná odvětví obchodů jak passivních, tak i aktivních, avšak k vlastním, z podstaty cedulového bankovnictví plynoucím úkolům odvětví ta nepatří. To platí z passivních obchodů zejména o přijímání tak zvaných zúročných deposit neb vkladů na viděnou neb na krátkou lhůtu výpovědní splatných. Nehledíc k tomu, že toto obchodní odvětví jinými četnými bankami a spořitelnami dostatečně jest obstaráváno, chová rychlá splatitelnost vkladů vždy v sobě nebezpečí, že banka cedulová, disponující poměrně malou hotovostí a teprve v budoucnosti likvidními směnečnými pohledávkami, snadno by přijíti mohla do rozpaků. Právem proto na příklad naše banka cedulová tento druh obchodů nepěstuje.

Ještě méně doporučiti však lze bance cedulové poskytování zápůjček hypotečních. Zápůjčky hypoteční v dlouholetých anuitách splatné jsou typickou formou úvěru dlouhodobého. Proto jim z druhé strany jakožto obchod passivný odpovídati musí opět dluh dlouhodobý, jakým jest zejména dluh ve formě slosovatelných listů zástavních. Avšak bankovky jsou na viděnou za drahý kov směnitelné, proto úvěr hypoteční jest naprosto nezpůsobilý sloužiti jim za úhradu. Kde tedy banka cedulová obchod hypoteční přes to provozuje, jako na příklad u nás, musí se tak díti prostřednictvím zvláštního zástavní listy vydávajícího ústavu, úplně od banky a jejího cedulového obchodu nezávislého a jen zevně s ní souvisejícího. Dá se to pak jen omluviti vývojem historickým, ježto vznik odvětví hypotečního při bance cedulové spadá pravidelně do doby, kdy organisace tohoto důležitého druhu úvěru, jenž v přítomnosti v zemských ústavech hypotečních tak skvělý rozkvět vykazuje, ležela ještě v plénkách.

K vlastním úkolům banky cedulové konečně nenáleží onen druh povážlivých obchodů aktivních, jenž spočívá v přímých, ať zúročných neb nezúročných zápůjčkách banky státu. Ovšem úzký styk bank cedulových se správou státní a monopolické postavení banky od moci státní závislé nesly s sebou, že státy za dřívějších dob v tísních peněžních kategoricky obracely se k bankám cedulovým, aby pravidelně bezúročnou a nesplatitelnou zápůjčkou z nesnází jim vypomohly, což banky z politických důvodů ztěžka odepříti mohly. Leč zápůjčka taková, jež pravidelně u bank akciových, jako u banky rakousko-uherské, pohltila a vázala skoro celý akciový kapitál, měla pravidelně pro celé cedulové bankovnictví státu povážlivé následky. Neboť stát byl nucen navzájem sprostiti banku cedulovou povinnosti k směňování bankovek drahým kovem, čímž porušena byla základní zásada cedulového bankovnictví vůbec a umožněn vznik ažia drahokovu i zhoršení měny vůbec. Proto důvodně všude tam, kde stát činí pokus o nápravu měny, snaží se také dluh svůj u banky cedulové třeba za náhradu jiných výhod, jako podílu na zisku a t. d., zaplatiti.

Vrátíme-li se k oběma hlavním úkolům cedulových bank, měnopolitickému a úvěropolitickému, nemůžeme uvarovati se jistých, základní organisace bankovnictví cedulového se dotýkajících důsledků. Jestliže již v jiných otázkách politiky měnné a úvěrové veřejnohospodářská,

soukromopodnikatelský zisk vylučující zásada dobývá si rostoucí platnosti, nutno jí zajisté přiznati zvýšeného významu i v bankovnictví cedulovém. Neboť právě ony úkoly, jichž plnění jest přední povinností bank cedulových, soukromozištnými zájmy jsou buď zcela znemožněny aneb aspoň valně stíženy. Právě tak jako zištnost v oboru soukromohospodářském jest pramenem ctností ekonomických, činorodé iniciativy a pokroku technického i osvětného, tak v otázkách týkajících se zájmů a blaha státní společnosti jakožto celku pružiny její selhávají, ba účinkují rušivě. A tak, jako v četných jiných oborech, i v cedulovém bankovnictví sledovati lze všeobecný postup v pronikání zásady veřejnohospodářské, jenž pro moderní hospodářství má ráz jistého zákona vývojového.

Dr. *C. Horáček.*